

Резюме

Досліджується питання взаємозв'язку і взаємовпливу права і християнства як факторів механізму реалізації прав людини. Бо саме вони виступають важливими соціальними регуляторами, що впливають на свідомість суб'єктів завдяки встановленим загальним правилам, закликаючи їх до правомірних дій. Головна увага приділяється правам людини, бо вони знаходяться у центрі дискусій, присвячених політичним і моральним проблемам. Перш за все це стосується правової регуляції сфери відносин громадянина з державою, в яких бачиться не тільки захист своїх прав від їх порушення, а й їх активне сприяння реалізації цих прав.

Ключові слова: права людини, гарантії прав і свобод, механізм реалізації, держава, християнство, мораль, релігійні норми.

Резюме

Исследуется вопрос взаимосвязи и взаимовлияния права и христианства как факторов механизма реализации прав человека. Ведь именно они выступают важными социальными регуляторами, которые влияют на сознание субъектов благодаря установленным общим правилам, побуждая их к правомерным действиям. Основное внимание уделяется правам человека, ведь они находятся в центре дискуссий, посвященных политическим и моральным проблемам. Прежде всего это касается правовой регуляции сферы отношений гражданина с государством, в котором видится не только защита своих прав от их нарушения, но и активное содействие реализации этих прав.

Ключевые слова: права человека, гарантии прав и свобод, механизм реализации, государство, христианство, мораль, религиозные нормы.

Summary

The question of intercommunication and взаимовлияния is probed right and christianity as factors of mechanism of realization of human rights. In fact exactly they come forward important social regulators which influence on consciousness of subjects due to the set general rules, inducing them to the legitimate actions. Basic attention is spared human rights, in fact they are in a center discussions, devoted political and moral problems. Foremost it touches the legal adjusting of sphere of relations of citizen with the state, not only protecting of the rights from their violation but also active assistance realization of these rights is seen in which.

Key words: human rights, right a guarantee freedoms, mechanism of realization, state, christianity, moral, religious norms.

Отримано 16.12.2009

Т. В. МАНЬГОРА

*Таміла Василівна Маньгора, аспірант
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

СТАНОВЛЕННЯ А.І. ЯКОВЛІВА ЯК ЮРИСТА ТА ІСТОРИКА ПРАВА

А. Яковлів належав до того покоління українських правників, які події 1917 р. зустріли зрілими людьми, які мали національно-демократичні погляди і хотіли свої знання, свою працю використати для утвердження незалежної, демократичної, національної української держави. Проголошення незалежності України сприяло дослідженню громадської та наукової діяльності українських правників, які проживали за межами України.

Дослідженню його діяльності присвячено праці І. Головацького¹, В. Горака², С. Ісакова³, С. Кривенка⁴, С. Крищенко⁵, Я. Попенка⁶, В. Потульницького⁷, Н. Стецюк⁸, В. Ульяновського⁹, І. Усенка¹⁰.

Однак названі роботи далеко не повною мірою висвітлюють діяльність і творчу спадщину А. Яковліва.

Праці А. Яковліва і біографічні довідки розміщені також у «Малій енциклопедії етнодержавознавства»¹¹, «Юридичній енциклопедії»¹², «Антології української юридичної думки»¹³.

При написанні статті було використано особистий фонд Андрія Івановича Яковліва, який знаходиться в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України)¹⁴.

Актуальність статті зумовлена, насамперед, безперечно великим громадським і науковим значенням А. Яковліва в українській правовій науці в першій половині ХХ ст.

Мета статті – охарактеризувати становлення А. Яковліва як юриста та історика права.

Для реалізації мети дослідження необхідно вирішити такі завдання:

– дати загальну характеристику громадської і наукової діяльності А. Яковліва;

– проаналізувати дослідження і публікації з даної проблеми;

– визначити особливості формування поглядів у різні періоди життя А. Яковліва.

А. І. Яковлів народився 28 листопада (11 грудня) 1872 р. у м. Чигирин Київської губернії в родині губернського секретаря Івана Юхимовича Яковліва.

Після початкової школи А. Яковлів навчався в Київській духовній семінарії (1890–1894 рр.), яку він закінчив з дипломом I ступеня. Упродовж 1894–1898 рр. А. Яковлів працював учителем у Черкасах. З 1898 по 1902 рр. навчався на юридичному факультеті Дерптського (Тартуського) університету. Юнак зацікавився історією українського, західно-руського і західноєвропейського права, і під час практики (1901–1902 рр.) старанно вивчав документи Варшавського головного архіву, Варшавської казенної палати, варшавських бібліотек. Результатом пошуків стала наукова праця «Черкаський повіт у XV–XVI ст.», яка була підготовлена під керівництвом професора (пізніше – академіка) М. Д'яконова (автора широко відомих у свій час «Нарисів громадського і державного ладу Стародавньої Русі»).

Кінець XIX – перші роки ХХ ст. були періодом активізації українського національного руху. У цей період створюються національно-політичні організації, тому закономірно, що в середовищі тартуського українського студентства виникла думка про суто національне об'єднання. Його засновниками були Ф. Матушевський і А. Яковлів, які були знайомі ще по Україні. Щоб привернути увагу студентів із України, вони розмовляли тільки українською мовою. Наприкінці 1889 р. створюється Дорпатська українська студентська громада. Ф. Матушевський, А. Яковлів, К.-Ф. Редліх і С. Макрі уклали статут громади. Відповідно до нього її членами могли бути студенти Тартуського університету – українці за походженням або за переконаннями, які поділяли ідею самостійності української нації й культури. Політична програма громади вимагала конституційних свобод у Росії, автономії України в межах її національної території, права українців на освіту, літературу й пресу рідною мовою. Статут вимагав також від своїх членів суворої конспірації, адже українська громада, як більшість тартуських студентських національних організацій, була нелегальним об'єднанням. Головою ради обрали Ф. Матушевського, заступником – А. Яковліва, секретарем – В. Козловського, скарбником – С. Макрі. Статут громади зберігався на квартирі Ф. Матушевського і А. Яковліва, яка була основним місцем збору організації. На засіданнях читалися реферати або доповіді, присвячені проблемам українського життя, культури, ідеологічним питанням. У кінці лютого, за традицією громада відзначала день Т. Г. Шевченка. У 1900 р. в ньому взяла участь Л. Українка, яка гостювала в брата М. Косача, який навчався в Тартуському університеті. Члени громади брали участь у студентських виступах 1899–1902 рр. у Тарту¹⁵.

Обдарованому і здібному студентові запропонували після закінчення університету залишитися на кафедрі історії і права для підготовки до професорського звання. Однак через сімейні та матеріальні обставини в 1903 р. він змушений був повернутися в Україну. У 1904 р. А. Яковлів склав державний іспит в університеті св. Володимира в Києві й отримав диплом першого ступеня. У 1905–1907 рр. активно і наполегливо вивчав українське право, був обраний членом Українського Наукового Товариства. Після

закінчення університету служив у Київській казенній палаті, в 1908 р. залишив державну службу і перейшов до адвокатури¹⁶.

Протягом 1906–1907 рр. статті А. Яковліва («Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського в XV–XVI ст.», «З історії реєстрації українських козаків» та інші наукові праці) друкувалися в журналі «Україна». Його обрали членом Українського наукового товариства й управи київської «Просвіти».

З 1911 р. А. Яковлів починає займатися педагогічною роботою, він викладав основи права і законодавства в 1-й Київській комерційній школі. У цьому навчальному закладі він працював майже 7 років (з 1911 до початку 1918 рр.)¹⁷. У 1913 р. після закінчення стажування, він став адвокатом округи Київської судової палати. Протягом 1910–1918 рр. був помічником юрисконсульта, пізніше – юрисконсультом Київської міської управи. Маючи доступ до архіву Московської управи та бібліотеки Київського Магістрату, працював над історичними матеріалами м. Києва і друкувався в «Известиях Киевской Городской Думы».

Лютнева революція 1917 р. активізувала громадсько-політичну діяльність української інтелігенції. Революційні події весни 1917 р. сорокап'ятирічний, уже досвідчений юрист-практик А. Яковлів зустрічає з великим ентузіазмом. Він був одним із фундаторів декількох юридично-правових установ.

У 1917 р. А. Яковлів організував товариство українських адвокатів, був одним із фундаторів Українського правничого товариства в Києві, продовжує займатися викладацькою діяльністю в народному університеті, де читає курс державного бюджету.

У квітні 1917 р. А. Яковлів, як делегат українських адвокатів Всеукраїнського конгресу, був обраний до Української Центральної Ради. З березня 1918 р. він виконував обов'язки директора канцелярії УЦР. У квітні 1918 р. його було призначено надзвичайним послом УНР до Австро-Угорщини, однак того ж самого місяця він був відкликаний із посади посла і призначений директором Департаменту іноземних відносин у Міністерстві закордонних справ УНР.

Наприкінці 1918 р. МЗС України вирішило відрядити дипломатичну місію до Бельгії та Нідерландів. В січні 1919 р. її очолив А. Яковлів.

У 1923 р. український дипломат переїхав до Чехії, де працював доцентом і професором на факультеті права і суспільних наук, кафедрі цивільного процесу в Українському Вільному університеті в Празі. 17 березня 1924 р. він отримав науковий ступінь доцента, того самого року був обраний науковим секретарем університету, а в 1926 р. – економічним референтом, посади займав до вересня 1930 р. В 1926 р. підготував працю «Теорія доказів у цивільному процесі. Частина I.» і у травні 1929 р. здобув звання надзвичайного професора цивільного процесу. Також він читав в університеті курси «Морське та річкове право», «Міжнародне право» й «Державне право» та «Історію судового устрою й судівництва на Україні»¹⁸. У 1928–1929 рр. до його педагогічної сфери додалися також курс лекцій з історії цивільного права, 1929–1930 рр. – курс лекцій з історії українського цивільного процесу і з історії судового устрою і судівництва України. У 1931–1932 рр. професор А. Яковлів читав курс лекцій, присвячених договорам гетьманів України з Москвою, у 1935–1936 рр. – курс лекцій з речового права, а у 1940–1941 рр. – курс лекцій, присвячений німецькому цивільному праву. Аналогічні дисципліни викладалися А. Яковлівим у 30-ті роки і у Національній Чехословацькій Господарчій Академії в Подєбрадах. Усього за роки педагогічної діяльності А. Яковлів прочитав своїм студентам понад 10 лекційних курсів, а його лекції тільки на факультеті права і суспільних наук в Українському Вільному Університеті у Празі прослухало понад 1 тис. студентів, переважна більшість яких були особами українського походження. На думку В. Горака, саме цей період був найбільш продуктивним у науковій роботі А. Яковліва. З-під його пера виходить низка фундаментальних праць з української історико-правової тематики, присвячених аналізу конкретних історичних форм українського права, впливам на нього права інших країн і народів, державно-правовим аспектам існування української держави і української автономії впродовж XVII–XVIII ст., правовим засадам українських незалежних держав, що існували у 1917–1919 рр., та деяким іншим важливим питанням історії держави і права України¹⁹.

У 1930–1931 рр. вченого обрали ректором Українського Вільного університету. У 1934 р., перебуваючи у Варшаві, він написав роботу «Українсько-московські договори в XVII–XVIII ст.».

А. Яковлів брав активну участь у створенні і розбудові еміграційних осередків. З 1926 р. – дійсний член Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка. Був фундатором і головою Українського академічного комітету при Міжнародній комісії для інтелектуальної співпраці при Лізі Націй у Женеві (1930–1931 рр.), головою і постійним представником Українського товариства Ліги Націй²⁰.

25 травня 1929 р. була відкрита Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі. Рада бібліотеки запросила професора А. Яковліва влітку 1937 р., який був у Парижі у справі Шварцбарда впорядкувати архів. Андрій Іванович з перших років існування бібліотеки проводив лекційну діяльність. В 1937 р. читав лекції про Пересторогу Т. Бобровича, про устрій української церкви в XV–XVIII ст.²¹.

В 1932 р. у Празі було засновано Союз українських журналістів і письменників. На чужині до нього входило 50 членів, у тому числі А. Яковлів. Статті вченого публікувалися в українській газеті-хроніці «Український тиждень», що видавалася протягом 1932–1938 рр., У 1935 р. А. Яковлів опублікував аналітично-оглядову статтю про життя української еміграції «Культурна діяльність української еміграції за 15 років (1920–1935 рр.)» у неперіодичному журналі військово-громадської думки «Гуртуймося», який виходив друком 1929–1935 рр. у Празі²².

У другій половині 30-х років А. Яковлів був заступником голови Історико-філологічного товариства у Празі, головою Правничого товариства в Чехії, заступником Української наукової асоціації в Празі, належав до засновників Українського академічного комітету, виконував обов'язки директора Музею визвольної боротьби у Празі, а також був безпосереднім організатором та учасником Українських наукових з'їздів у Празі. Виступав на Українських правничих з'їздах з рефератами на теми: «Морське право, як окрема наукова дисципліна» (3–7 жовтня 1926 р.), «Наукова праця української еміграції в галузі права» (4–7 жовтня 1933 р.)²³.

9–11 травня 1938 р. постановою Ради міністрів уряду УНР в екзилі А. Яковліва було призначено одним із фундаторів Української Могілянсько-Мазепинської академії наук. Професор мав очолити в новому вищому навчальному закладі кафедру суспільних наук, але за об'єктивних обставин справжнє формування цього навчального закладу не відбулося. Навесні 1939 р. його обрано директором Українського наукового інституту у Варшаві.

У 1942 р. вчений налагодив контакти з директором Інституту досліджень Магдебурзького права професором Герліцом із приводу видання збірника грамот і привілеїв на магдебурзьке право міст України. З українського боку цю ідею підтримала Н. Полонська-Василенко. Вона особисто відшукала всі грамоти на магдебурзьке право з актових книг та збірки академіка М. Василенка. Стараннями українських науковців вдалося віднайти грамоти XIV–XVIII ст. для 49 міст України (зокрема, Переяслава, Чернігова, Полтави та ін.). Уклали збірник Н. Полонська-Василенко, Л. Окіншевич, О. Оглоблин, В. Гепнер, В. Міяковський, В. Дубровський, А. Яковлів. Роботу було відправлено до Магдебурга. Однак під час відступу німецьких військ із Києва колекцію міських актових книг разом із магдебурзькими грамотами було вивезено до Німеччини. Через це збірка грамот стала неможливою і видання збірника зупинилося. У національному архіві Чехословаччини (Прага) збереглося лише листування А. Яковліва з цього приводу та чернетки. Разом зі збірником грамот А. Яковлів надіслав Герліцу (20 травня 1943 р.) свою невеличку статтю «Пам'ятник Магдебурзького права в Києві»²⁴.

У 1945 р. А. Яковліва вдруге обрали ректором Українського Вільного університету. Як визначний громадсько-політичний діяч А. Яковлів певний період часу був міністром юстиції українського екзильного уряду (Державний Центр Української Народної Республіки) та короткочасно виконував обов'язки його Голови (1944–1945 рр.)²⁵.

Після закінчення Другої світової війни він виїхав до Бельгії, а у 1952 р. – до США. У Нью-Йорку А. Яковлів був дійсним членом юридичної секції Української Вільної академії наук. Помер видатний український історик, юрист, дипломат 14 травня 1955 р.

Таким чином, відзначимо, що історико-правові та національно-політичні погляди А. Яковліва почали формуватися під час навчання в 1898–1902 рр. на юридичному факультеті Дерптського (Тартуського) університету. Після закінчення університету займається професійною юридичною та викладацькою діяльністю в державних та навчальних установах Києва. Революція 1917 р. активізувала громадсько-політичну діяльність А. Яковліва. Під час еміграції найбільш плідною є наукова творчість. Разом із Р. Лашенком і М. Чубатим він став зачинателем української історико-правової науки в діаспорі. Серед українських істориків права першої половини ХХ ст. А. Яковлів відрізнявся своєю загальною юридичною підготовкою, у той час коли більшість вчених були швидше істориками, ніж правознавцями.

¹ Головацький І. Яковлів Андрій // Українська журналістика в іменах. – Львів, 1997. – Вип. 4. – С. 293-294.

² Горак В. Андрій Яковлів // Історіографічні дослідження в Україні. Визначні постаті української історіографії ХІХ-ХХ ст. / НАН України. Інститут історії України. / Редкол.: Ю. А. Пінчук (гол. ред.) та ін. – К., 2003. – Вип. 12. – С. 283-302.

³ Ісаков С. Г. Українські студенти в Тартуському університеті ХІХ ст. // Український історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 70-82.

⁴ Кривенко С. Андрій Яковлів (до 120-річчя з дня народження) // Родовід. – Черкаси, 1992. – № 3. – С. 48.

⁵ Крищенко С. Андрій Яковлів // Яковлівські читання: Матеріали наукової конференції присвяченої пам'яті українського історика правознавця, громадського і політичного діяча А. Яковліва (1872–1955). – Черкаси, 2000. – С. 4-6.

⁶ Попенко Я. Діяльність А. Яковлева – українського дипломата, історика, юриста // Історичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 64-73.

⁷ Потульницький В. Нариси з української політології (1819-1991). – К.: Либідь, 1994. – С. 286-299.

⁸ Стецюк Н. Андрій Яковлів (1872-1955) // Вибори та демократія. – 2007. – № 1. – С. 59-63.

⁹ Ульяновський В. Історик права і громадський діяч // Київська старовина. – 1994. – № 5. – С. 8-11.

¹⁰ Усенко І. Б. Історико-краєзнавча трилогія А. Яковліва в «Україні» 1907 р. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. Статей. – К., 1999. – Вип. 6. – С. 340-346.

¹¹ Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – 942 іс.

¹² Усенко І. Б. Яковлів Андрій Іванович // Юридична енциклопедія: В 6 т. – Т. 6 / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Том 3. Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба / Упорядники: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, О. О. Самойленко; Відп. редактор І. Б. Усенко. – К.: Видавничий дім «Юридична книга», 2003. – С. 272-274.

¹³ Яковлів А. І. Українсько-московські договори в ХVII-ХVIII віках // Антологія української юридичної думки: В 6-ти т. / Ред. Ю. С. Шемшученко. – Київ: Юридична книга, 2003. – Т. 3 : Історія держави і права України: козацько-гетьманська доба. – С. 275-331.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 4438, оп. 1, од. 5.

¹⁵ Ісаков С. Г. Вказана праця. – С. 77-78.

¹⁶ Горак В. Вказана праця. – С. 284.

¹⁷ Крищенко С. Вказана праця. – С. 4.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 4438, оп. 1, од. 5.

¹⁹ Горак В. Вказана праця. – С. 285, 295-296.

²⁰ Верба І. Дипломат, учений, політик // Історичний календар 2000. – К., 1999. – С. 147.

²¹ Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали зібрані С. Наріжним до частини другої). – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. – 272 с.

²² Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій республіці (20-30 рр. ХХ ст.) / Історико-бібліографічні дослідження. – Львів, 2002. – 306 с. – С. 76.

²³ Петрів М. Й. Наукові праці українських правників в галузі права в Чехо-Словацькій Республіці в 1921-1940 рр.: Бібліогр. покажчик. – К., 1998. – 64 с. – С. 45.

²⁴ Ульяновський В. Вказана праця. – С. 9.

²⁵ Стецюк Н. Вказана праця. – С. 60.

Резюме

Стаття присвячена становленню Андрія Яковліва як юриста та історика права. Схарактеризована діяльність відомого українського громадського й політичного діяча, вченого-правознавця в різні періоди його життя.

Ключові слова: А. Яковлів, історик права, громадський діяч.

Резюме

Статья посвящена становлению Андрея Яковлева как юриста и историка права. Охарактеризовано деятельность известного украинского общественного и политического деятеля, ученого-правоведа в разные периоды жизни.

Ключевые слова: А. Яковлев, юрист, историк права, общественный деятель.

Summary

This article is dedicated to Andriy Yakovlev, lawyer and a law historian. The work well-know Ukrainian public politician, scientist-jurisprudent in different periods of his life is characterized.

Key words: A. Yakovlev, lawyer, law historian, public, person.

Отримано 10.12.2009

С. В. НЕЧИПОРУК

*Світлана Володимирівна Нечипорук,
заступник начальника Головного управ-
ління юстиції у Київській області*

**ДОКТРИНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
СУДОВОЇ ВЛАДИ**

У процесі розвитку суспільних відносин людина вже давно дійшла до висновку про те, що, коли хтось зачіпає її законні інтереси та права, тобто практично їх порушує, то варто знайти когось третього, хто допоможе вирішити цю проблему. У даному випадку йдеться, звичайно, про кваліфіковану людину чи орган, йдеться саме про тих, хто наділений спеціальною владою і спроможний вирішити певний спір. У сучасному суспільстві цим займаються спеціально створені органи судової влади. Як колись, так і нині питання організації та функціонування судової влади віднесені до одних із найбільш актуальних, оскільки ця влада представляє окрему самостійну гілку державної влади.

Питанням судової влади присвячено праці теоретиків права, фахівців у галузі конституційного права, практичних працівників, суддів, політичних діячів. У контексті цього варто згадати таких вчених, як: Н. А. Власенко, І. Л. Петрухін, Є. Б. Абросимова, В. Д. Босай, С. М. Тимченко, А. Ф. Изварина, Н. А. Колоколов, І. В. Назаров, І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. С. Стефанюк, В. І. Шишкін, Т. І. Француз та інші.

Метою нашої статті є аналіз правової доктрини, яка стосується судової влади, визначення поняття «судова влада» та формулювання на цій основі власного визначення.

У конституційно-правовій доктрині можна виділити кілька напрямів сучасного розуміння судової влади. Так, розповсюдженим є визначення судової влади за ознакою владного суб'єкта, тобто через систему органів, що її опосередковують (судову систему). Приміром, на думку російських дослідників Ю. Дмитрієва та Г. Черемних, судова влада є публічно-правовим утворенням, що являє собою систему спеціальних державних і муніципальних органів, наділених передбаченими законом владними повноважен-